

Bigun O., PhD,
Postdoctoral Student,
Institute of Philology Taras Shevchenko University of Kyiv

**The monkhood in Taras Shevchenko's writings:
comparative analyses of ascetical topics**

The paper covers the reception and typology of the monkhood image in Taras Shevchenko's writings. By comparative focuses the ascetical problems in the Old Ukrainian literature and Taras Shevchenko's poetry and painting is investigated.

Key words: *reception, typology, culture, painting, interpretation, Christianity, monkhood, asceticism, Kyiv-Pechera Paterik, Taras Shevchenko.*

УДК 81-115:82.091=16

Білик Н.Л., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

**ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ПРОЕКЦІЇ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ
ЕТНОМЕНТАЛЬНОЇ ТРАДИЦІЇ У РОМАНІ М. ПРОДАНОВИЧА
«САД У ВЕНЕЦІЇ»**

На матеріалі роману сучасного сербського прозаїка Мілети Продановича «Сад у Венеції» у статті висвітлюється специфіка смислової результативності інтертекстуальності, пов'язаної з візантійською етноментальною традицією.

Ключові слова: *Мілета Проданович, інтертекстуальність, семантика.*

У міркуваннях про постмодерністський характер своєї поетики М. Проданович неодноразово визнавав однією з його ознак – беззаперечною установкою на системні алюзії, рівною мірою притаманні його творам образотворчого мистецтва [Розмова... 2008, 73]. Залучені Ж. Женеттом до парадигми форм власне інтертекстуальних зв'язків [Женетт 1988], зазначені прояви міжтекстової поетики вказують на відповідну інтертекстуальну маркованість, зокрема, роману сербського постмодерніста «Сад у Венеції».

Важливим джерелом ідентифікації творчості митця виступають його численні коментарі. Принципове уточнення з цього приводу він пропонує у згадуванні ключової ролі інтертекстуальності в концепції роману, на відміну від її незначного фігуративного вживання у поетикальному забарвленні тексту [Utišana...].

Інтертекстуальність, поряд із метафорою, на думку Л. Меренік, стає провідним носієм художньої методології митця, включається не лише до спектру

формально-виражальних засобів його поетики, а й до системи значень, яка вважається найвищою цінністю його робіт і в творчому світогляді письменника позиціонується в домінантному значенні, порівняно з морфологічними, конструктивними та піктуральними властивостями творів, виступає відцентровим принципом усіх концептуальних напрямів його діяльності, стимулює увагу до пошуку семантичної завершеності відтвореної ними багатозначності [Merenik 2011, 13].

Таким чином, романи М. Продановича декларують перспективність потенціалу міжтекстової поетики, яка, за постмодерністським каноном, має принципову смислотворювальну ефективність. Йдеться, зокрема, про розбудову тексту з матеріалу «багатошарових семантик» і про їх відповідну реалізованість у так званих привнесених семантичних «бліках» на ґрунті автохтонного континенту сенсу, і в утвореній ними включеності твору в безперервний і безкінечний процес обміну сенсом із позатекстовим культурним середовищем, неминучим вбиранням і наступною екстраполяцією семантики його кодів і знакових систем [Новейший... 2007, 182–183] авторським творчим варіантом художнього відображення дійсності.

Надзвичайно важливий «спосіб прочитання» певних поетикальних прийомів у перспективі розширеного розуміння текстуальності можна знайти в проекті соціології культури Андреаса Реквіца. Його аргументація спрямована на «розуміння текстів через “теорію практик”», і саме в цьому напрямі він інтерпретує кожен «текст» – у тому числі й під знаком чистого резервуару значень, а також у плані смислових зразків як «моделей» [Reckwitz 2000, 457], у функціональності яких виходить з іманентного сенсу тексту й розуміє його як результат додавання сенсу «самими учасниками» реалізації твору [Reckwitz 2000, 587].

Зазначена тенденція набула потужної реалізації у жанрі роману, який вважається «культовим», центральним жанром системи, характерним для літератури 60-90-х років ХХ століття загалом [Беляева 2007, 249] і, зокрема, одним із провідних у сербському літературному процесі ХХ сторіччя.

Ціла низка романів М. Продановича анонсує істотну активність міжтекстовості, стратегічної для компаративістичного дискурсу. Таку поетикальну орієнтованість, за визначенням письменника, посилює вплив постмодерністського канону, започаткованого У. Еко, під знаком якого формувався творчий метод митця. Він реалізувався у романах, що функціонують на кількох рівнях: зовнішньому, привабливому, який повинен заманити у вир оповіді, і глибинних – софізованих, інтелектуальних планах, сповнених емоцій, інформації і роздумів – кожен із яких, зі свого боку, вимагає надглибокої вдумливості [Розмова... 2008, 82].

Особливий інтерес викликає прецедент ефективності особливої модифікації інтертекстуальних зв'язків, що відіграє в романі «Сад у Венеції» принципову смислоутворювальну роль. Його висвітлення становить мету даної статті.

Її маркер, очевидно, формується варіантом художньої реальності твору, де всі дії відбуваються у замкнених (квартира-«капсула» [Проданович 2009, 11], кав'ярня, виставковий павільйон, будинок), або уявно обмежених місцях (вулиці та місто в метафоричному порівнянні з місцем під скляним куполом). Відповідно до тези, постульованої і підтриманої в європейській візантології [Донченко 2001, 122], замкнений простір виступає архетипом, на якому базується *візантинізм*, що вказує на смислоутворювальну ефективність в міжтекстових зв'язках «Саду у Венеції» *алюзії* до «тексту» візантійської культури. Слід зауважити на предметному декларуванні особливого статусу його індикатора в смисловому полі роману, підтвердженого в художньому просторі образу головного героя: за напрямом кваліфікації, його дипломна робота полягає у вивченні технічних пристроїв при *візантійському* дворі [Проданович 2009, 52]. Таким чином, у зв'язку з цією моделлю інтекстовості, у творі спостерігається окреслення ще однієї ключової сфери корелятивів і визначених ними інтерпретант.

Актуальність сенсу здобутків візантійської цивілізації для міжтекстової поетики роману М. Продановича, за його власним коментарем [Розмова 2008, 73], а також у продовження позиції сучасного сербського медієвіста Ч. Ребича [Ребић 2004, 7–8], слід вважати однією з програмних, як, власне, і для концептуалізації творчості багатьох його співвітчизників – попередників і сучасників.

Перспектива цього прототексту уможлиблює семантичне активування явлених у творі інших індикаторів, які можуть секундарно його актуалізувати, а також прийняти, асимілювати й ефективно адаптувати його сенс у смислово-просторі «Саду у Венеції».

У зв'язку з цим, слід конкретизувати ті змістові аспекти інших семантично ізоморфних феноменів візантинізму, які ідентифікують його характерологічні ознаки, своєрідні *сигнатури* його «тексту» і мають безперечний універсальний мотиваційний смислоутворювальний потенціал. За спостереженнями С. Карпова, з позиції часової перспективи і сучасного рівня пізнання, у «тексті» культури Візантії вирізняють декілька таких специфічних рис. Йдеться про особливий тип мислення, який реалізувався в текстуальному *оформленні християнства*, зокрема, в записях Іоана Дамаскіна – ключової постаті візантійської сфери (ці маркери кореспондують із іншим, наявним у тексті, гіпертекстуальним орієнтуванням на тексти Біблії), про пов'язану

з ним *антропоцентричність* візантійської культури (у ній важливу роль відіграв поведінковий зразок, яким незмінно залишалися доброчесність, смиренність і аскетизм), а також про концептуальний *дуалізм* [Карпов 2007]. Вони, за принципом транспарентності, можуть позначити напрям смислової реконструкції відповідних складових художньої дійсності роману. У їхньому фокусі візантинізм, відповідно, відкриває у семантичній сфері твору М. Продановича перспективи прочитання низки змістових компонентів, інтертекстуальна маркованість яких у даній інтерпретаційній комбінації стає цілком очевидною.

На даному етапі з'яскравлюється приклад притаманної поетиці роману кількісної насиченості образного контрапункту різними міжтекстовими індикаторами, їх наповненість кількома інтертекстуально активними позиціями.

Зокрема, афішована вже в першому реченні тексту роману подвоєність, наголошується в образному плані спілкування головного героя – Бакі – з подругою Дорою, її здивуванням з приводу символу дзеркал – *двох* у його квартирі [Проданович 2009, 3].

Посилення даного семантичного контрапункту вибудовується підкресленням дуалізму, семантично активованого інтертекстуальним маркером, сформованим у змістовому фрагменті тієї ж ситуації: в ініціальной позиції розвитку сюжетних дій з'ясовується, що в Бачиній квартирі знаходяться два *пошкоджених* дзеркала: «Це тобі двічі по сім років нещастя», – наголошує його подруга, коли пророкує негаразди, які трапляються *попарно* [Проданович 2009, 4]. Прозвучавши на початку твору, число «два» ритмічно з'являється в тексті й у цьому залишається константним, виступаючи ознакою кількох знакових смислових віх. Серед них – поетикальний розподіл художнього простору на дві сфери визначеністю його хронологічних вимірів *двома* часовими планами – синхронійним рівнем й сюжетним минулим. Зауважимо, що, зі свого боку, орієнтованість саме на «переживання минуло-теперішнього часу» вважається однією з ознак архетипової десублімації природи у візантинізмі [Донченко 2001, 122], а отже, може бути актуальною у статусі додатково-го відсилкового маркера стосовно «тексту» візантійської цивілізації.

Крім того, ключові події життя трапляються з головним героєм попарно: герой у два етапи веде свою наукову роботу; він двічі потрапляє до Венеції, вперше – в юнацькі роки зі своєю коханою – Марселіною, вдруге – у зв'язку з мистецьким фестивалем «*Бі-снале*», назва якого, в свою чергу, очевидно, у формі характерного постмодерністського акумулятивного ігрового прийому, красномовно демонструє формант «*бі*» – «*два*»; за цієї нагоди герой *вдруге* після тривалої перерви зустрічається з Марселіною, з нею під час перебування у Венеції герой відвідав два перформанси, на яких спостерігав два

сценарії насильства й кровопролиття. Крім того, за зауваженням самого автора, згідно з його задумом, у творі представлені «два сади: один із них – це виставковий простір, де відбувається Венеційський Бієнале, а інший – місце поетикального оформлення кульмінації роману, визначеної несподіваною матеріалізацією невіршеною для головного героя емотивною ситуацією з минулого» [Vujčić].

Це число має також фрагментарне звучання, яке орнаментує і посилює відповідні смислові акценти. Наприклад, ам-бі-валентність, почасти притаманна характеру ситуацій і персонажів, лише двічі згадується у творі прізвисько головного героя – Бакі (повне ім'я не згадується зовсім), протягом знакової розмови йому помилково приносять дві кави, він вдруге має зустрітися з персонажем на прізвище Раденкович, від якого він двічі отримує доленосну інформацію [Проданович 2009, 23], тощо.

Важливо, що в кожному випадку образний прийом набуває функцію маркера *алюзійного* апелювання до візантійського «тексту». Причому, однакову семантичну вагу набувають обидва етапи встановлення інтертекстуального зв'язку – і виявлення належної маркованості, і актуалізація змісту прототекстових відповідників.

У даній поетикальній ситуації сенси корелятивів явлених у романі відсилкових статей, орієнтованих на гіпотекст візантійської, так званої, універсальної співоснови світової культури, за логікою, належать до змістового поля тих її сигнатур, тих *ключових постулатів* її концепції, які, за В. Гриценко, вважаються основоположними орієнтирами, зокрема, різних видів мистецтва. У зв'язку з цим, слід особливо врахувати зауваження дослідниці про окреме позиціонування в традиційній візантійській світоглядній моделі мотиву постійного духовного самовдосконалення як неодмінної умови земного існування, де відкривається потенціал оперування категоріями, мета яких належить до сфери пізнання істини, що веде до спасіння [Гриценко 2000, 167–174]. У даній смисловій перспективі ефективно для висвітлення порушеного питання компенсується представлена Ч. Ребичем практика оформлення парадигми активних опцій «тексту» візантинізму залученням до неї так званих «вічно живих цінностей». Вони, на думку науковця, реалізовані в людському стремлінні через особистісне сподвижництво досягнути сутність досконалості й буття, а також відображені прагненням осмислити і втілити Добро й Красу та Істину. Саме в їх смисловому полі концептуалізуються есхатологічні та інші світоглядні постулати візантійської культури, які, найчастіше в літературі, тяжіють, здебільшого, до абстрактних смислових схем, здатних впорядковувати й відображати складні єдності думки та мистецтва [Ребић 2004, 9–18], а отже, здатні актуалізувати принципіву смислову потужність.

У даному випадку, варто зауважити на дослідницькій практиці П. Топорова, яка підтверджує загальний етнонаціональний досвід позиціонування числа два в основі ранньонаукових традицій опису моделі світу [Мифы... 2008, 630]. Матеріал нумерології візантійської цивілізації дозволяє конкретизувати наведений смисловий варіант: семантика даного елемента числового коду заснована на сенсі гомологічності частин первинної монади, що захищає людину від небуття, зокрема, зв'язком роз'єднаних значень небесного та земного за принципом їх відповідності у світлі істини.

У пізніших іонаціональних субверсіях візантійської етноментальної концепції, у послідовників її когнітивно-світоглядної традиції, з-поміж яких вирізняють і сербський ментальний дискурс [Ребић 2004, 174], семантика цього знаку пов'язується з сенсом нерозривного єднання етичного, яким пояснюється мета будь-яких атрибутів людського існування, та естетичного, покликаною оформити постулати духовного досвіду в єдності прагнення до світла буттєвої суті [Ребић 2004, 107].

Крім того, що у візантинізмі інтегрований до значеннєвої сфери дуалізму зазначений архетип замкненого простору має принципове доповнення – він визначається і як архетип циклічної відтворюваності з ідеєю «вічного повторення» [Донченко 2001, 122]. Завдяки його усталеному в культурі Візантії змістовому наповненню, особливого семантичного звучання набуває низка інших поетикальних індикаторів роману, які, в такому смисловому комбінуванні, набувають міжтекстову активність у кореспондуванні зі змістом «тексту» візантинізму. Найяскравішими серед них можна вважати зауваження героїні про загрозу подвійної повторюваності нещастя у житті героя [Проданович 2009, 4], повторення вирішальних і визначних подій, зокрема, руйнування стосунків із коханими жінками, політичні санкції проти батьківщини героя, його приїзд до Венеції, де відбуваються події, знакові для героя у суб'єктивно-гносеологічному плані.

Підкреслимо, що трансльоване з гіпотексту значення повторюваності робить у творі контрастнішою думку про тенденційність циклічно відтворюваного космосу, у якому все наступне вже колись відбувалося в минулому [Донченко 2001, 122] із правомірністю набуття *цінностями* цього космосу *архетипової, універсальної* якості.

Таким чином, у практиці міжтекстових зв'язків даного роману М. Продановича очевидно увиразнюється реалізована поетикою інтертекстуальних проєкцій візантійської етноментальної традиції специфіка варіанту інтертекстуальної конструкції, яку вирізняє її структура і компонентний склад. Своєрідність спостерігається на рівні маркерів спільного прирощеного сенсу, що не мають безпосередньої поетикальної зічленованості та прямих смислових

перегуків у художній реальності роману. Їм, таким чином, притаманна *сміслова синонімія*, яка, внаслідок аналогічної векторної визначеності, реалізується в актуалізованому інтертекстуальними альязійними паралелями смислового потенціалі корелятивів *спільної прототекстової сфери*.

У семантичному вимірі, маркери візантологічного прототексту утворюють цикл, у якому цілком переконливою виявляється поетика так званих стабільних періодичних сигналів, які тяжіють до моделей максимального ступеня узагальненості.

Між тим, принциповою особливістю визначених і гіпотетичних для роману інтертекстуальних зв'язків виступає не лише формальна, а й *сміслова організація* їх змісту, а саме, підпорядкованість у ньому історичних, соціально-політичних, побутових значень – філософським екзистенційним та етичним, на відміну від *лінії взаємозумовлених семантичних рефлексів*, подібно до *паралельних перспектив із перегуками та аналогіями*, що має в романі основну функцію. У цій схемі значеннєві віхи «тексту» історії візантійської культури при аплікуванні з художнім простором роману, резонують з його ключовими смисловими акцентами.

Сенс даної інтертекстуальної модифікації, у зв'язку з міжтекстово уявленним значенням кожного зі згаданих епізодів, очевидно відсилає до теми *сміслової цілісності, взаємодоповнюваності* пов'язаних із предметом онтології та гносеології понять і категорій зі сфер *духовності й чуттєвості*, врівноважує їх попри можливу ситуативну ієрархію, що трансформує конотацію їх відокремленості й можливої поляризації у вимірі нескінченного актуалізування й осмислення *внутрішньої духовної краси* через етапи втілених наведеними інтертекстуальними маркерами сюжетних випробувань і переживань в екзистенційному пізнанні героями себе, художнього світу і його законів у відображеному в романі суб'єктивному та глобальному прагненні істини. У її значеннєвій імплікації до смислового простору твору увиразнюється принцип балансу характерів і організаційної для них смислової вісі роману М. Продановича «Сад у Венеції».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Беляева Н.В.* Русский роман XX века: интертекстуальность как конструктивный принцип / Н.В. Беляева // Русскоязычная литература в контексте восточнославянской культуры: Сб. статей по материалам Международной Интернет-конференции (15-19 декабря 2006 года) [Текст] / Науч.ред. Т.Л. Рыбальченко. – Томск: изд-во Том. ун-та, 2007;
2. *Гриценко В.* Людина і культура [Текст] / В.С. Гриценко. – К.: Либідь, 2000., іл.;
3. *Донченко О.* Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психологічного повсякдення) [Текст]: Монографія / О. Донченко, Ю. Романенко. – К.: Либідь, 2001;

4. *Женетт Ж.* Фигуры [Текст]: в 2-х т. – Т. 2. – М.: Издательство Сабашниковых, 1988;
5. *Карпов С.П.* История Трапезундской империи [Текст] / С.П. Карпов. – СПб., 2007;
6. Мифы народов мира : энциклопедия [Текст] / под ред. С.А. Токарева. – Репринтное изд. : в 2-х т. – Т. 2. – М. : Большая Российская энциклопедия; Дрофа, 2008;
7. Новейший философский словарь. Постмодернизм [Текст] / Гл. ред. А.А. Грицанов. – Мн.: Современный литератор, 2007;
8. *Проданович М.* Сад у Венеції. Роман [Текст] / Пер. із сербської Н. Білик // Всесвіт. – 2009. – № 5-6; 9. *Ребић Ч.* Византијска мисао и умјетност у старој српској књижевности [Текст] / Чедомир Ребић. – Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 2004;
10. Розмова з Милетою Продановичем [Текст] // Украс: історія, культура, мистецтво. Українсько-сербський збірник. – 2008. – Вип. 1 (3);
11. *Merenik L.* Mileta Prodanović: biti na nekom mestu, biti, svuda biti [Tekst] / Lidija Merenik. – Beograd : Fond Vujčić kolekcija, 2011;
12. *Reckwitz A.* Die Transformation der Kulturtheorien. Zur Entwicklung eines Theorieprogramms [Tekst] / Andreas Reckwitz. – Weilerswist, 2000;
13. Utišana ironija: Mileta Prodanović, o svom novom romanu «Vrt u Veneciji» [електронски ресурс] : <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/01/20/srpski/K03011904.shtml>;
14. *Vujičić M.* Andeo za masna i pijana usta – Intervju: Mileta Prodanović, književnik i slikar [електронски ресурс] : <http://www.plastelin.com/content/view/362/89/>.

Білик Н.Л., к.філол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

Интертекстуальные проекции византийской этноментальной традиции в романе М. Продановича «Сад в Венеции»

На материале романа современного сербского прозаика Милеты Продановича «Сад в Венеции» в статье освещается специфика смысловой результативности интертекстуальности, включающей византийскую этноментальную традицию.

Ключевые слова: Милета Проданович, интертекстуальность, семантика.

Bilyk Nataliya, candidate of Philology (PhD),
Institute of Philology Taras Shevchenko University of Kyiv

Intertextual projection of Byzantian ethnical mental tradition in the novel M. Prodanovich's «The Garden of Venice»

Based on the novel „The Garden in Venice“ by modern Serbian writer Mileta Prodanovich, the article presents the specific semantic impact of intertextuality in connection with the Byzantian ethnical mental tradition.

Key words: Mileta Prodanovich, intertextuality, semantic.